Халюк Л.М. (Київ, Україна)

Історія збирання та дослідження прозового фольклору Лемківщини про акцію «Вісла» 1947 року в Польщі та Україні

У статті висвітлено у хронологічному зрізі основні етапи вивчення прозового фольклору Лемківщини про переселення 1947 року. Проаналізовано найважливіші бібліографічні позиції, окреслено напрями досліджень цієї жанрово-тематичної групи оповідань.
Ключові слова: *усні оповідання, прозовий фольклор, фольклорні збірники, Лемківщина.*

В статье отражены основные этапы изучения прозаического фольклора Лемковщины о переселении 1947 года. Проанализировано важнейшие библиографические позиции, намечено направления исследований этой жанрово-тематической группы рассказов.
Ключевые слова: *устные рассказы, прозаический фольклор, фольклорные сборники, Лемковщина.*

The issue highlights the main stages of studying of prosaic folklore of Lemkivshchyna about resettlement in 1947. It is analysed the major bibliographic positions, it is planned the directions of researches of this genre theme group of narratives.
Key words: *oral narratives, prosaic folklore, folklore collections, Lemkivshchyna.*

Лемківщина – це південно-західний край Закерзоння[*], розташований на схилах Бескиду – передусім Низького, який називають також Лемківським, та на суміжних із ним невеликих територіях Західного і Середнього Бескиду (у польській термінології – Бескид Сондецький і Бєщади).

Внаслідок договорів укладених у 1944–1946 роках було проведено взаємний обмін населенням у прикордонних районах України та Польщі, у тому числі на Лемківщині. Переселення українців з їхніх етнічних земель, згідно з підписаними угодами, мало проводитися на добровільних засадах, однак в більшості випадків воно відбувалось під адміністративним тиском

[*] Закерзоння: термін, що вживається в українській історіографії щодо колишніх етнічних українських земель Підляшшя, Холмщини, Надсяння, Західної Бойківщини і Лемківщини, які опинилися після Другої світової війни поза суцільним українським масивом. Походить від прізвища міністра закордонних справ Великобританії Керзона, який запропонував у 1919 р. лінію розмежування російських і австрійських військ. Лінія Керзона вперше стала державним кордоном в 1939 р., і є в тому ж статусі до сьогодні. Термін "Закерзоння" не визнається польською історіографією.

органів влади та із застосуванням сили. Врешті 28 квітня 1947 р. розпочалась акція «Вісла», яка закінчилася 12 серпня того ж року. Результатом стала депортація 150 тисяч українців, у тому числі 30 тис. лемків, яких було виселено переважно на західні, так звані Повернуті землі**, переважно у Долішню Сілезію, де їх розпорошено поміж польськими поселенцями.

Саме ці події призвели до виникнення та збереження фольклору про переселення 1947 року, який є чи не найвагомішим джерелом пізнання історичної долі українців-переселенців у Польщі.

Початок зацікавлення дослідників народною прозою українців про переселення 1947 року припадає лише на 60-ті роки XX століття. Оскільки після Другої світової війни ця проблема довго замовчувалася як у Польщі, так і в Україні, фактично не проводилося записів фольклору переселенців, не велося жодних наукових досліджень. Лише у 60-ті роки, з утворенням українських культурних освітніх організацій, у Польщі починають видаватися періодичні видання, де можна віднайти окремі публікації «переселенського» прозового репертуару та розвідки про нього, переважно науково-популярного характеру. Ці видання відіграли важливу роль у поширенні фольклорних текстів, про що свідчать коментарі сучасних виконавців старшого віку.

Нині серед українських друкованих органів Польщі важливе місце посідає тижневик «Наше слово», перше число якого побачило світ у червні 1956 року [18, 3]. Видання періодично ознайомлює читачів з фольклором українців-переселенців Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. Серед опублікованих матеріалів на особливу увагу заслуговують ті, які містять спогади про переселення 1947 року та культурне життя українців-переселенців на північно-західних землях Польщі по завершенні акції «Вісла». До таких відносимо насамперед публікації С. Заброварного [8, 3–4], І. Дуклянича [7, 6], М. Паньків [16, 9], І. Бакуновича [1, 7], Я. Кобилка [10, 9] та деякі інші. У кожному номері видання присутня постійна рубрика – «Лемківська сторінка», яка присвячена лемківській проблематиці в країні.

Оскільки «Наше слово» не є фольклористичним виданням, то й публікації фольклорних матеріалів на його сторінках є несистематичними. Часом фольклорні тексти, власне зразки прозової творчості українців-переселенців, містяться у публікаціях їхніх спогадів.

Не можна залишити поза увагою також періодичне видання «Ватра», яке друкується українською літературною мовою, лише спорадично

** Повернуті землі (Ziemie Odzyskane) – термін, що вживається щодо територій, які відійшли до ПНР після Другої світової війни в Сілезії та на Помор'ї.

трапляються тексти написані лемківською говіркою чи польською мовою. На сторінках зазначеного видання друкуються матеріали про культурне життя [17], історію Лемківщини [14] та численні спогади лемків про переселення як 1945–1946 років в Україну [3], так і 1947 року на північно-західні землі Польщі [12; 13].

На особливу увагу заслуговують фольклорні записи про переселення та життя на західних та північних землях, які вміщено у лемківському часописі «Загорода». На шпальтах видання представлено матеріали про лемківську культуру: архітектура, кухня, лемківські митці, поезія, народні звичаї, традиції, фольклор тощо. Усні оповідання-спогади про акцію «Вісла» 1947 року друкуються майже у кожному номері квартальника [20; 22] лемківською говіркою або польською мовою.

Варто також згадати лемківський двомісячник «Бесіда», який теж не оминає увагою питання переселення українців і лемків у 1947 році. Кожний номер видання містить рубрику «Зо страниц історії», де лемківською говіркою друкуються спогади очевидців акції «Вісла» 1947 року.

У 1997 році побачила світ книжка Б. Гука із серії «Закерзоння»: «Пропам'ятна книга. "1947"» [4]. Це збірник спогадів про українські села й містечка на теренах Бойківщини, Лемківщини, Надсяння, Підляшшя й Холмщини, знищені в 1947 році внаслідок акції «Вісла». «Пропам'ятна книга. "1947"» охоплює історію 47-ми повітів: Перемишль, Ліско, Новий Сонч, Сянік, Сокаль, Рава Руська, Добромиль, Грубешів, Любачів, Береш, Ярослав, Сянок, Березів, Білгорай, Володава, Біла Підляська. 77 спогадів стосуються подій 1930-1940-х років, іноді оповідь доведено аж до наших днів. Варто зазначити, що в матеріалах ідеться не лише про болісну акцію «Вісла» та її наслідки, але й про щоденний побут і громадське життя українців до 1947 року.

Кожний спогад починається зі згадки про назву місцевості, звідки здійснювалося переселення, поряд з датою подається паспортизація матеріалу: ім'я та прізвище респондента (якщо це авторка, подано й дівоче прізвище), дата й місце народження, назва повіту за адміністративним поділом Польщі на 1 вересня 1939 року. Переважна більшість – це авторські спогади очевидців та учасників переселення 1947 року.

На особливу увагу заслуговує видання лемківського прозового фольклору у 2-х частинах «Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Ługów i okolic. Część pierwsza» («З лемківської скрині. Історії з Лугів та околиць. Частина перша») [25] та «Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Brzozy i okolic. Część druga» («З лемківської скрині. Історії з Бжози та околиць. Частина друга») [24]. Зазначені праці є збірками оповідань трьох поколінь лемків, які змушені були жити далеко від своєї «малої» батьківщини. Оповідання, подані

польською мовою, поділено на 3 групи: спогади найстарших лемків, які пам'ятають життя в горах і яких було виселено в 1947 році, спомини середнього покоління, для якого ностальгія за Лемківщиною є передовсім сумом їх родичів, і роздуми наймолодшого покоління, що називає Лемківщину родинним домом – міфічним, утраченим, який пізнають більше із цікавості, ніж через ностальгію [25, 5]. На жаль, паспортизація, подана перед кожним текстом, дуже нечітка, часто пропущено інформацію про дату народження інформанта, місце його проживання тощо. Тематика збірників – це передусім переселення 1947 року, подальше життя на західних землях, стосунки з поляками, освіта, мовні питання, звичаї, обряди, спогади старшого покоління та уявлення молодшого про свою «малу вітчизну».

Проте варто зауважити, що збирачі та видавці, які переважно були аматорами, розглядаючи розповіді про переселення передусім як історичний матеріал, не ставили за мету дотримуватися фольклористичних методів записування й опублікування. Тому ці тексти зазнають значного олітературення, що призводить до помітної втрати автентичності народного висловлювання, а отже, і ознак фольклорності.

Цікавими з наукового погляду також є книжки та статті, присвячені історії окремих сіл на Лемківщині, де автори подають історію свого села, своєї родини, розповідають про хід переселення та про подальше життя українців на нових для них землях. Вони переважно мають характер авторських спогадів. Такі праці часто містять мапи сіл і тексти, насичені переліком прізвищ переселенців та ілюстративним матеріалом. Іноді в додатках автори подають оповідання, пісні, описи звичаїв та обрядів рідного села. Недоліком є редагування цих розповідей, наближення викладу до літературної мови, лише часткове збереженням місцевих говірок. Для прикладу назвемо праці: «Наша громада. (Минуле сіл: Ясюнка, Крива і Баниця на Лемковині)» Т. Доклі [6], «Кавальчык тернистой історіі села Чорне на Лемковині. 1870–1970» А. Барни [2], «Nasz Łemkowski los» («Наша лемківська доля») Р. Хомяка [19], «Nad Bieszczadami słońce zgasło» Я. Курака («Над Бещадами сонце згасло») [21].

Прогалину в подальших дослідженнях прозового фольклору лемків про переселення 1947 року певною мірою заповнила праця «Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki łemków» («Причини зникнення меншини. Спогади лемків») [23], яку підготував польський дослідник В. Сітко. Автор подав розповіді про переселення 1947 році та життя на західних та північних землях у формі 10 спогадів, авторами яких є Любомира Бінчаровська-Цьолка, Роман Хомяк, Яніна Кісєлєвіч, Теодозія Колічко, Семан Мадзелян, Іван Павелчак, Михал Скірпан, Андрій Сокач, Надія

Виєлоцька і Ярослав Зволінській. Оповіді подано польською мовою, тематика оповідань традиційна: виселення 1947 року, тяжке життя на нових землях, спогади про навчання та релігію, стосунки з іншими національностями, в першу чергу з поляками

З 1989 року в Україні, а саме у Львові, здійснено ґрунтовну роботу, де переселенськими акціями 1940-х років займаються науковці Інституту народознавства Національної Академії наук (Р. Кирчів), Львівського національного університету імені Івана Франка та Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАН України. Саме у львівському осередку побачили світ три томи збірника «Депортації. Західні землі України кінця 1930-х – початку 1950-х років» під редакцією Ю. Сливки. Вони охоплюють документи про причини й передумови трансферу між Польщею та Україною (т. 1), перебіг акції в Польщі та адаптацію переселенців в УРСР (т. 2), спогади українців з Польщі (т. 3) [5].

Важливими є дослідження Р. Кирчіва з історії вивчення фольклору Лемківщини. Посилення інтересу до фольклору цього регіону загалом пов'язане з багаторічною науковою діяльністю цього вченого, до широкого кола дослідницьких інтересів якого входять проблеми українсько-польських літературних та фольклорних взаємин, сучасного стану української народної творчої традиції.

Основні факти історії збирання, опублікування та вивчення місцевого фольклору, його загальні риси вчений розглядає у розвідці «Фольклорна традиція лемків» [9], наголошуючи на взаємозв'язках народнопоетичної традиції регіону з загальноукраїнською в різних аспектах – жанровому, тематично-змістовому, художньо-стильовому. Дослідник не оминає увагою і усні наративи, зазначаючи, що оповідання, у яких «головне місце посідають події, які довелося пережити лемкам під час і після Другої світової війни, особливо в зв'язку з трагедією їх насильної депортації з прадідної землі, репресіями і злочинами, якими супроводилася ця акція» іще чекають на свого дослідника [9, 191].

В Україні також опубліковано авторські спогади про історію українських сіл та переселення. Так, нариси про лемківські села Святкова Велика, Святкова Мала (Святківка), Свіржова Руська, Котань і Крампна зібрано й видано 2004 року в збірнику «Лемківщина у верхів'ї ріки Вислоки» І. Красовського та А. Тавпаша [11]. Ця книжка – своєрідний життєпис кількох лемківських сіл, написаний ґрунтовно, із вдало продуманою композицією та оригінально підібраними фактами. У додатках уміщено важливий ілюстративний матеріал з історії сіл. Книжка Л. Мончака, І. Полиняк та

Н. Юськів «Лабова. Лемківське село нашої пам'яті» [15] вийшла у світ 2006 року і теж написана у формі спогадів про історію села Лабова.

Також заслуговує на окрему увагу щорічний альманах «Лемківський календар», який видають Всеукраїнське товариство «Лемківщина» та Фундація дослідження Лемківщини у Львові. Це науково-популярне видання, містить наступні розділи: «Дорогами історії», «Пам'ять дбає про нас», «Вони завжди будуть з нами», «День за днем», «Наші ювіляри», «Молодий цвіт Лемківщини», «Літературна сторінка», «Елегія Лемківщині», «Культура та мистецтво», «Книжкові новини, рецензії», які розкривають минуле та сучасне життя лемків в Україні.

Аналізуючи праці, присвячені вивченню фольклору про переселення 1947 року з Лемківщини на північ і захід Польщі, видані у другій половині XX– початку XXI століття, простежимо хоча і повільну, але еволюцію фольклористичної науки щодо записування, оформлення і публікування фольклорних творів про акцію «Вісла» 1947 року.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бакунович І.* Камо грядеш, Холмщино? / І. Бакунович // Наше слово. – Варшава, 2008. – № 43 (2673). – С. 7; **2.** *Барна А.* Кавальчык тернистой історіі села Чорне на Лемковині. 1870–1970 / А. Барна. – Лігниця, 1996. – 209 с.; **3.** *Возняк С.* Спогади про село Білцарева та життя переселенців на вигнанні / С. Возняк // Ватра. – 2000. – № 3 (58). – Рік XVI – С. 8–10; **4.** *Гук Б.* Пропам'ятна книга «1947» / Б. Гук. – Варшава : Тирса, 1997. – 647 с.; **5.** Депортації. Західні землі України кінця 30-их – початку 50-их років. Документи, матеріали, спогади: у 3 т. / під ред. Ю. Сливки. – Львів : Інститут Українознавства НАН України. – 1996. – Т. 1; 1998. – Т. 2; 2000. – Т. 3; **6.** *Докля Т.* Наша громада. (Минуле сіл: Ясюнка, Крива і Баниця на Лемковині) / Т. Докля. – Нью-Йорк, 1969. – 127 с.; **7.** *Дуклянич І.* Миколай Моряк – 100 років жытя / І. Дуклянич // Наше слово. – Варшава, 2006. – № 24 (2549). – С. 6; **8.** *Заброварний С.* Інституційні форми життя українців у Польщі після 1947 року / С. Заброварний // Наше слово. – Варшава, 2006. – № 25 (2550). – С. 3–4; **9.** *Кирчів Р.* Фольклорна традиція лемків / Р. Кирчів // Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті. – Львів, 2002. – С. 165–213; **10.** *Кобилко Я.* «Не дамось!» Початки організованого українського життя на Венґожівщині – Ґіжиччині 1947 року (Спогад Івана Павлика) / Я. Кобилко // Наше слово. – Варшава, 2010. – № 28 (2762). – С. 9; **11.** *Красовський І.* Лемківщина у верхів'ї ріки Вислоки / І. Красовський, А. Тавпаш. – Львів : Думка, 2004. – 160 с.; **12.** *Кузяк Т.* Трагічни роки Бортного (депортація села 1947) / Т. Кузяк // Ватра. – 2007. – № 2 (57). – Рік XVI. – С.4–5; **13.** *Кузяк Т.* Трагічни роки Бортного (депортація села 1947) / Т. Кузяк // Ватра. – 2007. – № 3 (58). – Рік XVI. – С.4–6; **14.** *Місило Є.* Календар акції «Вісла» / Є. Місило // Ватра. – 2007. – № 2 (57). – Рік XVI. – С. 14–17; **15.** *Мончак Л.* Лабова. Лемківське село нашої пам'яті / Л. Мончак, І. Полиняк, Н. Юськів. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2006. – 102 с.; **16.** *Паньків М.* Про село Переводів / М. Паньків // Наше

слово. – Варшава, 2006. – № 24 (2549). – С. 9; **17.** Події ювілейного свята лемківської культури // Ватра. –2007. – № 4 (59). – Рік XVI. – С.14–15; **18.** *Сирник Я.* Про початки «Нашого слова»: погляд по іншому / Я. Сирник // Наше слово. – Варшава, 2006. – № 25 (2550). – С. 3; **19.** *Chomiak R.* Nasz Łemkowski los / R. Chomiak. – Stary Sąsz, 1995. – 105 s.; **20.** *Kyrpan I.* Spohady… / I. Kyrpan // Загорода. – 1995. – № 3/6. – С. 48–54; **21.** *Kurak J.* Nad Bieszczadami słońce zgasło / J.Kurak. – Warszawa, 2008. – 104 s.; **22.** *Mlynar W.* Wsiady klycze nasce / W. Mlynar // Загорода. – 1995. – № 1/4. – С. 32–33; **23.** Mniejszość w warunkach zagrożenia. Pamiętniki łemków / pod red. W. Sitka. – Wrocław, 1996. – 173 s.; **24.** Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Brzozy i okolic / pod red. M. Szyszko-Graban, A. Szyszko, A. Rydzanicz, ks. A. Graban. – Strzelce Krajeńskie, 2004. – T. 2. – 280 s.; **25.** Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Ługów i okolic / pod red. M. Szyszko-Graban, A. Szyszko, ks. A. Graban. – Strzelce Krajeńskie, 2004. – T. 1. – 151 s.

Хохель Д.Ю. (Кам'янець-Подільський, Україна)

Функціональність ланцюжкових епітетних структур у текстах Г. Пагутяк і С. Кларк

У статті розглядаються функції, структурні й семантичні особливості ланцюжкових епітетних структур у «Слузі з Добромиля» й «Урізькій готиці» Г. Пагутяк та «Джонатані Стрейнджі і містері Норреллі» С. Кларк.
Ключові слова: *ампліфікація, ланцюжкова епітетна структура, означення, означуване, Г. Пагутяк, С. Кларк.*

В статье рассматриваются функции, структурные и семантические особенности цепочечных эпитетных структур в «Слуге из Добромыля» и «Урожской готике» Г. Пагутяк и «Джонатане Стрейнджe и мистере Норрелле» С. Кларк.
Ключевые слова: *амплификация, определение, определяемое, цепочечная эпитетная структура, Г. Пагутяк, С. Кларк.*

The functions, structural and semantic peculiarities of chain epithet structures in «Servant from Dobromil» and «Urizka Gothic» by H. Pahutiak and «Jonathan Strange and Mr Norrell» by S. Clarke are considered in this article.
Key words: *amplification, chain epithet structure, definition, defined component, H. Pahutiak, S. Clarke.*

Проблема функціональності ланцюжкових епітетних структур активно досліджується з різних точок зору. О. Веселовський, говорячи про «зовнішній розвиток епітетів», зауважує на «тих випадках, коли при одному слові стоїть декілька означень, які доповнюють одне інше» [3, 68-69], він виводить їх поза процес накопичення, який знаходиться «по цю сторону постійності» [3, 68] і є творенням нових епітетів у межах розвитку